

Вплив феномену самодепривації на процес гендерної ідентифікації сиріт у підлітковому віці

В сучасному суспільстві, що характеризується радикальними перетвореннями, поряд із позитивними змінами, відмічені й негативні тенденції, що стосуються і підростаючого покоління. Соціально-психологічні дослідження свідчать про те, що життєдіяльність людини значною мірою, визначається гендерною ідентичністю. Гендерну ідентичність, тобто власні почуття та свідома поведінка особи коригуються залежно від того, хто це – жінка або чоловік, дівчина чи хлопець, та від вивчення й засвоєння гендерної ролі, поведінки. По-перше, соціум, в якому з'являється дитина, вже гендерно організований або структурований. Починаючи від імені, а згодом через іграшки, одяг, у родинному колі й поза його межами, відбувається процес гендерної соціалізації.

Підлітковий період є важливим етапом у житті людини, в процесі якого відбувається особистісне та життєве самовизначення. Це період становлення особистісної ідентичності та її важливої гендерної складової, формування якої розглядається як процес соціальний. Особливу увагу на наш погляд варто зосередити на найменш соціально захищеній категорії - сиротам, що виховуються переважно в державних закладах інтернатного типу, і знаходяться в депривованих умовах розвитку та становлення особистості. Перш за все варто наголосити, що стан психічної, емоційної та соціальної депривації виникає в результаті незадоволення життєво важливих потреб дитини, підлітка-сироти. В деприваційних умовах життєдіяльності підвищується ризик психологічних та психічних розладів та соматичних захворювань. Як результат, значна кількість депривованих підлітків набувають статусу "соціально дезадаптованих" в сучасному суспільстві. Такий статус виражається в невизначеності життєвих позицій, нестійкості або спотвореності гендерних образів та поведінкових стереотипів, схильності до негативних впливів соціального оточення, проблемам в сімейно-побутовій, а в подальшому й

професійній сфері [2, 3]. Деприваційна ситуація обмежує підлітків в можливостях бути активною та вільною особистістю в досягненні життєвої мети, або ж зовсім позбавляє її. Таким чином формується тенденція до самодепривації [3, с.8].

Феномен самодепривації розглядали: Є.І. Головаха, Т.С. Яценко, д.Болен, А.О. Баканов та ін. У працях науковців це поняття має різні синонімічні поняття: "психологічна травма" (З.Фройд, І.Ялом та ін.); потяг до смерті та саморуйнування (М.Кляйн, Г.Мюррей, Т.С.Яценко, К.Хорні та ін.); "соціальна смерть" (А.В. Дахін, Дж.Морено та ін.); "Соціальне відчуження" (О.О.Кронік, Є.І. Головаха, А.О. Баканов та ін.). Компонентами самодепривації за їх визначеннями стають: пасивність, неадаптивність, регресивний відход від реальності, який не приймається особистістю критично, що розкриває парадоксальність явища самодепривації, суть якого полягає в прояві недоцільної, неадаптивної поведінки, у прагненні людини «до життя проти життя».

Початок підліткового віку позначений появою низки специфічних рис, найважливішими з яких є прагнення до спілкування з однолітками і бажання утвердити свою самостійність, незалежність, особистісну автономію. У цей період на основі перших спроб самоаналізу, зіставлення себе з іншими формується складна система самооцінки – Я-концепція. Дитина вчиться бачити себе «очима інших», порівнює себе з дорослими й однолітками, обирає образ для ідентифікації. На основі цієї здатності в неї виробляються власні критерії самооцінки, орієнтації на оцінку з боку інших людей замінюється на самооцінку, відбувається процес гендерної ідентифікації. В механізмі формування гендерної ідентифікації важливим фактором є зіткнення позитивних та негативних образів чоловічого та жіночого, протилежних еталонів сімейних відносин сприяє ще більшому спотворенню уявлень про фемінність та маскулінність, і як наслідок-породжує конфліктну, не життєздатну систему вимог до сім'ї. У цьому випадку ризик становить бажання підтвердити власне ідеалізоване Я, що підкріплюється системою психологічних

захистів. Для підлітка важлива позитивна оцінка значимими дорослими та друзями його особистісних якостей і результатів діяльності, паралельно цьому розвивається схильність до самокритики (І. Кон, Н. Максимова, Е. Еріксон, С. Максименко, В. Семиченко, В. Татенко). Дитина, яка виросла в умовах емоційної, сенсорної та соціальної депривації, не має стабільності внутрішнього позитивного підкріплення Я. За таких умов формується тенденція до самозаперечення, нелюбові до себе, до своєї статі, ненависті до навколишніх [1,3].

Підлітку важко впоратися з почуттями самотності й власної меншовартості. Щоб хоч частково полегшити свої страждання, депривована особистість використовує інших з метою підвищення самооцінки, прагне їхнім ставленням заповнити внутрішню порожнечу. Формується так звана «фіктивна ідентичність», яка свідчить про «хибне існування» індивіда з самим собою і оточуючими. Дана форма самодепривації показує схильність психіки до відходу від реальності, «підпорядкуванні» ілюзіям, що продукується психологічними захистами та вказує на залежність від «принципу задоволення». Фіктивна ідентичність створює значні перешкоди для самоактуалізації особистості (А. Адлер, Й. Лангмейер, А. Маслоу, З. Матейчек, А. Фройд). Прояв самодепривації у юнацькому та дорослому віці розглядається в аспекті екзистенційних переживань людини. Екзистенція розглядається як постійний вибір людиною своїх можливостей, свого майбутнього, визначення людиною себе в світі (М. Бердяєв, Ф. Василюк, А. Введенський, Д. Леонтьєв, Р. Мей, В. Розанов, Ж.-П. Сартр, В. Слободчиков, В. Франкл).

Сутність самодепривації полягає у неусвідомлюваній відмови від значущих потреб, розвитку неадекватної самооцінки, комплексу неповноцінності, формуванні негативних стратегій виживання, що взагалі створює платформу парадоксальної адаптації, яка забезпечує блокування самоактуалізації, або самоактуалізації з негативною ознакою. Самодепривація може діяти як захисний механізм консервації травмуючих переживань, створюючи умови інкубації, дистанціювання від проблеми.

На нашу думку, самодепривація дане явище виникає щоразу при неузгодженості цілей адаптивної поведінки з результатами функціонування доцільної системи. Таке явище найбільш характерне при зміні сталих умов життєдіяльності та відсутності звичної референтної групи, зміні соціального поля в момент відриву підлітка від сім'ї, та зміні правил та умов життя.

Проблема самодепривації може розглядатись як форма агресії, яка зорієнтована на самого себе: самопокарання, знедолення, обмеження можливостей задоволення власних потреб, їх підміна, або блокування [3,с.49].

В розкритті та вирішенні поставлених проблемі є практична доцільність дослідження даного феномену. Перспективу подальшого дослідження ми вбачаємо у детальному визначенні специфіки деприваційного та самодеприваційного впливу на процес гендерної ідентифікації підлітків, у пошуці «компенсуючих» та "адаптуючих" психологічних механізмів та стимулів з метою ефективної соціально-психологічної адаптації сиріт в сучасному соціально-обумовленому середовищі.

Література:

1. Максименко О.Г. Психологія самодепривації особистісного розвитку суб'єкта [Текст]: автореф.дис. ... канд. психол.наук: спец:19.00.01 "Загальна психологія, історія психології"/ О.Г.Максименко .-К., 2017.-20с.
2. Прихожан А.М. Психология сиротства [Текст]/ А.М. Прихожан, Н.Н. Толстых. - СПб.: Питер, 2005. - 400с.
3. Самодепривація психіки та дезадаптація суб'єкта: монографія/ Т.С. Яценко, В.І. Бондар, І.В. Євтушенко, М.М. Кононова, О.Г. Максименко К.: Вид-во НПУ імені М.Драгоманова, 2015. - 280с.